Usos del temps lliure entre els infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat

Irene Sabaté Muriel
Sílvia Bofill Poch
Martin Lundsteen
Irene Vergara Vives

Usos del temps lliure entre els infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat

Usos del tiempo libre entre los niños y jóvenes de l'Hospitalet de Llobregat

Uses of spare time among children and youth in l'Hospitalet de Llobregat

Irene Sabaté Muriel
Sílvia Bofill Poch
Martín Lundsteen
Irene Vergara Vives
(Universitat de Barcelona; sabate.irene@gmail.com)

RESUM

El curs 2015-16, l'Observatori de la Infància de l'Hospitalet de Llobregat va encarregar un estudi sobre els usos del temps lliure per part dels infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat a un grup d'antropòlogues de la Universitat de Barcelona. L'objectiu era oferir un diagnòstic general dels usos del temps que es desenvolupa fora de l'horari lectiu. Per fer-ho, es van classificar les diferents modalitats d'usos del temps lliure o no lectiu en funció de criteris rellevants en el context concret de la ciutat, es van recollir les perspectives dels diferents actors socials implicats (professionals, famílies, infants i joves), de 5 barris sòcio-urbanísticament diversos (El Centre, La Florida, Santa Eulàlia, Bellvitge i Sanfeliu), i es van detectar les necessitats, obstacles i demandes existents. El present article sintetitza les condicions en que es va realitzar l'estudi, així com els resultats que va aportar, i que es van plasmar en un informe presentat en un acte públic el novembre de 2016.

Infància – Jovent – Lleure – Usos del temps – l'Hospitalet de Llobregat

RESUMEN

El curso 2015-16, el Observatori de la Infància de l'Hospitalet de Llobregat encargó un estudio sobre los usos del tiempo libre por parte de los niños y jóvenes de l'Hospitalet de Llobregat a un grupo de antropólogas de la Universitat de Barcelona. El objetivo era ofrecer un diagnóstico general de los usos del tiempo que se desarrolla

fuera del horario lectivo. Para hacerlo, se clasificaron las diferentes modalidades de usos del tiempo libre en función de criterios relevantes en el contexto de la ciudad, se recogieron las perspectivas de los diferentes actores sociales implicados (profesionales, familias, niños y jóvenes), de 5 barrios socio-urbanísticamente diversos (El Centre, La Florida, Santa Eulàlia, Bellvitge y Sanfeliu), y se detectaron las necesidades, obstáculos y demandas existentes. El presente artículo sintetiza las condiciones en que se realizó el estudio, así como los resultados que aportó, y que se plasmaron en un informe presentado en un acto público en noviembre de 2016.

Infancia – Juventud – Ocio – Usos del tiempo – l'Hospitalet de Llobregat

ABSTRACT

In 2015-16, the Observatori de la Infància [Observatory of Childhood] in l'Hospitalet de Llobregat promoted an inquiry on the uses of spare time by children and youth in the city. A team of anthropologists at the Universitat de Barcelona were in charge of it. The main goal was to offer a general diagnosis of the uses of the time spent outside school. In so doing, following the criteria deemed relevant in the local context, different modalities of those uses were classified. The viewpoints of the different actors involved (professionals, families, children and youngsters), from five different neighbourhoods in social and urban terms (El Centre, La Florida, Santa Eulàlia, Bellvitge and Sanfeliu), were collected, and the needs, barriers and existing demands were detected. This article summarizes the conditions under which the research was developed, as well as its findings, which were included in a report presented in a public event in November 2016.

Childhood – Youth – Leisure – Uses of time – l'Hospitalet de Llobregat

En contextos de crisi econòmica, el paper clau del temps de lleure en la formació i desenvolupament dels infants i adolescents aguditza les desigualtats socials, relegant una part creixent dels menors d'edat, especialment aquells que es troben en situació de pobresa, a uns usos del temps lliure que venen a agreujar altres factors de desavantatge i negació d'oportunitats de futur.

Aquesta problemàtica va ser una de les primeres preocupacions de l'Observatori de la Infància de l'Hospitalet de Llobregat, una entitat de creació recent que pretén avaluar l'impacte de les polítiques públiques orientades a la infància. Per aquest motiu, el 2015 l'Observatori va encarregar al Grup d'Estudis de Reciprocitat de la Universitat de Barcelona un estudi sobre els usos del temps lliure entre els infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat. L'informe[I] es va presentar públicament el novembre de 2016. A continuació se'n presenta un resum.

CONCEPTUALITZACIÓ DEL LLEURE INFANTIL I JUVENIL I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'any 1989, la Convenció dels Drets de l'Infant de les Nacions Unides va establir la base per al reconeixement del dret al lleure en el seu article 31:

> 1. Els Estats part reconeixen el dret de l'infant al descans i l'esbarjo, al joc i a les activitats recreatives pròpies de la seva edat i a participar lliurement en la vida cultural i en les arts.
>
> 2. Els Estats part respectaran i promouran el dret de l'infant a participar plenament en la vida cultural i artística i propiciaran oportunitats adequades, en condicions d'igualtat, per participar en la vida cultural, artística, recreativa i d'esbarjo.

Més recentment, el 2013, les mateixes Nacions Unides van difondre una «Observació General» sobre l'estat del dret reconegut en el citat article 31. En aquest document es manifestava una preocupació pel poc reconeixement atorgat pels Estats a aquest àmbit dels drets dels infants, la qual cosa es tradueix en *una absència d'inversions en disposicions adequades, una legislació protectora feble o inexistent, i la invisibilitat dels infants en la planificació a nivell nacional i local.*

El Comitè també es mostrava preocupat pel fet que, quan els estats intervenen i aporten recursos en aquest àmbit, la seva actuació s'orienta exclusivament a la promoció d'activitats estructurades i planificades, en comptes de contribuir a *crear un temps i un espai perquè els infants puguin dedicar-se al joc, la recreació i la creativitat espontània, i promoure actituds socials que recolzin i fomentin aquesta acti-*

vitat. En contrast amb això, per a les Nacions Unides el dret al lleure conté molta més complexitat, ja que comprèn el dret al descans; el *dret a l'esbarjo*; el *dret al joc*; el *dret a les activitats recreatives, normalment gestionades per adults, però entre les quals l'infant ha de poder triar voluntàriament*; el *dret a les activitats pròpies de l'edat de l'infant*; el *dret a la vida cultural i les arts, com a font d'identitat i de sentit vital per a l'infant com a membre d'una comunitat*; i *el dret a la lliure participació dels infants en totes aquestes activitats*.[II]

A més d'aquesta complexitat intrínseca del dret al lleure, l'«Observació» també inventaria els factors contextuals que afavoreixen o perjudiquen la configuració d'un entorn òptim per al lleure infantil. Entre aquest factors, val la pena esmentar *la manca de reconeixement de la importància del joc i l'esbarjo; els entorns insalubres i perillosos; els obstacles per a l'ús dels espais públics; el desequilibri entre els riscos i la seguretat; la manca d'accés a la natura; les exigències d'èxit acadèmic; els horaris excessivament programats; la manca d'inversió en activitats culturals i artístiques; el paper creixent dels mitjans electrònics.*

A Catalunya, la situació del dret al lleure infantil ha estat objecte d'anàlisi per part del Síndic de Greuges en els seus tres Informes sobre els Drets dels Infants publicats el 2013, 2014 i 2015. En el darrer s'afirma que:

> *Les activitats de lleure educatiu ofereixen als infants oportunitats importants de desenvolupament personal i social, i és per aquest motiu que cal reconèixer aquest dret i fomentar-ne l'accés en condicions d'igualtat. A la pràctica, però, la participació dels infants està fortament afectada per desigualtats d'accés.*

I més tard se situa en el context de la recent crisi econòmica tot dient:

> *Alhora, cal esmentar que l'àmbit del lleure educatiu és un dels més afectats per les mesures de contenció de la despesa i del dèficit públic aplicades per les administracions públiques en l'actual conjuntura econòmica.*

Així mateix, en l'informe més específic presentat el 2014, es van identificar un seguit de dèficits que, segons el Síndic, caldria resoldre mitjançant intervencions públiques:

> *Les mancances en el desplegament normatiu del dret; les desigualtats econòmiques i els dèficits en el desplegament de polítiques d'accessibilitat econòmica; les desigualtats territorials en la disponibilitat de l'oferta i la diferenciació del lleure en funció de l'origen social; les desigualtats en el (re)coneixement del lleure educatiu per part dels infants i les seves famílies i els dèficits de participació en la programació de l'oferta; les desigualtats d'accés relacionades amb l'edat i el gènere; les mancances en el caràcter inclusiu, coeducatiu i intercultural de les activitats de lleure educatiu; l'acces-*

sibilitat dels equipaments i dels espais públics per al desenvolupament d'activitats de lleure educatiu; els dèficits de reconeixement del caràcter educatiu de les activitats i els dèficits de reconeixement social de l'educador de lleure educatiu; la manca de criteris d'equitat en l'admissió dels infants a les activitats de lleure educatiu sufragades amb fons públics.

Com es pot veure, les observacions i recomanacions del Síndic en aquest àmbit se centren sobretot en el vessant explícitament educatiu del lleure, i inclouen mesures que garanteixin l'accés equitatiu dels infants a aquestes activitats, mitjançant la disposició d'ajuts i subvencions que moderin els obstacles econòmics per accedir-hi. A l'informe del 2014 es denuncia que, si bé cal reconèixer l'esforç realitzat per les entitats i administracions per atendre a través de les activitats de lleure els infants de les famílies més colpejades per la crisi econòmica, aquest capítol dels pressupostos és particularment vulnerable davant les retallades i mesures de contenció de la despesa pública.[III] Per aquest motiu,

tot i la importància creixent del lleure, tant en el nombre d'infants que fan activitats com en l'activitat d'agents socials i administracions, aquest és un dels àmbits educatius més fortament afectats per les desigualtats socials en l'accés, que encara presenta mancances importants en la protecció jurídica i en el desplegament de polítiques públiques per garantir l'exercici efectiu d'aquest dret per part dels infants.

D'acord amb tot això, a l'informe del 2015 el Síndic recomana l'aplicació de mesures d'accessibilitat econòmica, de *plans locals de dinamització del lleure educatiu en entorns desafavorits, especialment durant els períodes de vacances, i de mesures per garantir la integració dels infants amb discapacitat.*

Per la seva banda, l'organització no governamental Save The Children, en el seu informe publicat el 2013, aportava més dades que confirmen aquest diagnòstic, tot posant èmfasi en dues preocupacions: la vulneració en situacions d'escassetat de recursos *del dret al joc com un element essencial de desenvolupament integral de l'infant, i l'augment dels preus de les activitats esportives i culturals*. A aquestes observacions, l'informe de Save The Children n'hi afegeix una tercera que fa referència a l'experiència que els propis infants descriuen: la manca de participació en aquestes activitats per motius econòmics fa que se sentin apartats i discriminats.

Com es pot veure, els informes esmentats tenen en comú una aproximació al lleure infantil molt centrada en l'accepció educativa d'aquest lleure, és a dir, en les formes de lleure que prenen forma institucionalitzada i dirigida, amb objectius educatius explícits, siguin activitats extraescolars, sortides o colònies, que encaixarien *grosso modo* en la categoria de les «activitats recreatives» esmentades en la Declaració dels Drets de l'Infant. La resta dels aspectes recollits en l'article 31 d'aquesta Declaració, com el descans o el joc lliure, no s'inclouen dins de l'etiqueta del lleure infantil.

En contrast amb això, i com a tret diferencial de l'estudi que aquí sintetitzem, el nostre focus va ser doble: vam estudiar tant les formes institucionalitzades com les no institucionalitzades d'ús del temps lliure per part dels infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat. Amb això adoptàvem el sentit ampli del dret al lleure proposat per les Nacions Unides, tot incloent en l'estudi, per una banda, el lleure educatiu, que s'inscriuria dintre de les formes de lleure institucionalitzades i que inclouria totes aquelles activitats en què els menors d'edat participen sota alguna forma de direcció —per part d'adults que no són parents, tant professionals com voluntaris—, fora de l'horari escolar, però amb una finalitat educativa explícita.

Però també s'hi van incloure altres usos d'aquest temps no lectiu que tenen sens dubte molt més abast, tant en termes del nombre d'hores que impliquen, com en termes del nombre de menors d'edat afectats. Així mateix, podíem intuir que seria precisament en l'àmbit d'aquests usos no institucionalitzats del temps lliure on potencialment trobaríem més desigualtat d'oportunitats entre diferents sectors socials i, per tant, seria un àmbit on les polítiques públiques haurien d'incidir de manera més decidida, per exemple en referència a problemàtiques com l'atenció als infants fora de l'horari escolar o als recursos existents a l'abast dels joves per organitzar les seves formes de lleure no tutelat.

Foto 1. Nens jugant a futbol al barri del Centre, sota un cartell de prohibició, una tarda de dia lectiu.

Per tots aquests motius, l'estudi també va caracteritzar aquells usos del temps lliure que no estan explícitament destinats al desenvolupament d'una funció educativa, sinó que més aviat responen a la lògica de la cura dels menors d'edat per part dels seus pares o d'altres adults responsables, o bé corresponen a les formes lliures de lleure amb el grup d'iguals, en el cas dels infants més grans i els adolescents. S'inclouria aquí la pràctica de passar estones al carrer, als parcs o en d'altres espais públics o semipúblics (centres comercials, etc.). Cal emfasitzar que l'absència

d'institucionalització no implica que aquestes pràctiques siguin irrellevants en termes de socialització i transmissió de valors, actituds i sabers. Ben al contrari, aquest lleure no tutelat ni institucionalitzat constitueix un àmbit important per a la socialització dels infants i joves.

Foto 2. Nens i nenes jugant al barri del Centre, en una zona de l'espai públic no pensada per a aquest ús, una tarda de dia lectiu.

Durant el disseny de l'estudi que presentem aquí, tot revisant les publicacions existents, vam poder observar com la gran majoria dels treballs que s'havien fet fins aleshores a l'Hospitalet de Llobregat en l'àmbit de la infància i la joventut se centraven en els centres educatius i la seva evolució, la seva pedagogia i història, així com la relació entre aquests i la ciutat (Arderiu i Camós, 2011; Bardella, 2011; Ibáñez i Bruno, 2011; Otero Vidal, 2011; Trayner, 2012; Pichel, 2011; Reynoso, 2011). Així mateix, vam poder trobar altres estudis orientats cap a la qüestió migratòria (Arranz *et al.*, 1991; Bejarano i Margarit, 2005; Carbonell, 2006; Giliberti, 2012; Tovar, 2009; Margarit, 2006; Martori i Hoberg, 2008; Pàmies, 2008; Solana Solana, 2008) i, des d'una perspectiva d'estudis urbans, sobre l'ús de l'espai públic (Cedeño, 2008; Aramburu *et al.*, 2011). Ara bé, mai no s'havia dedicat cap estudi específic als usos del temps lliure dels infants i joves de la ciutat. Certs treballs (Giliberti, 2012; Cedeño, 2008) s'havien aproximat a aspectes parcials d'aquesta temàtica, ja fos analitzant alguna pràctica de lleure en concret, el lleure d'algun sector de població en particular, o bé les activitats de lleure desenvolupades en algun lloc en particular, com ara un parc o una plaça.

A escala de l'Estat espanyol també ens va costar trobar estudis en aquest camp (Fernández-García *et al.*, 2015 i Ferreira *et al.*, 2015 serien alguns dels més recents), però l'estudi de Gaitán Muñoz *et al.*, 2011 ens va servir com a font d'inspiració. En aquest estudi s'adoptava un enfocament «centrat en els nens», basat en els discursos dels infants, els pares i els «prescriptors» adults, mitjançant el qual es pre-

tenia delimitar un concepte de lleure consensuat entre tots. En aquest sentit, els autors defensaven la importància d'escoltar els infants, cosa que no feien la majoria dels estudis en aquest àmbit. Tot aplicant amb els infants una metodologia participativa, Gaitán Muñoz i els seus col·laboradors arriben a la conclusió que el que més interessa als infants és divertir-se i relacionar-se, però que, a la pràctica, es veuen molt limitats pels deures escolars, per la manca de temps que tenen els seus pares i per la pressió social d'haver de seleccionar activitats que comportin un benefici futur. Així mateix, el nivell socioeconòmic dels pares delimita les seves possibilitats, i també és usual que els pares ignorin directament els vertaders plaers i gustos dels infants (Gaitán Muñoz *et al.*, 2011: 144-145).

DELIMITACIÓ DEL L'OBJECTE D'ESTUDI, OBJECTIUS DE LA RECERCA I METODOLOGIA EMPRADA

D'acord amb el que hem exposat, l'atenció de l'estudi es va dirigir a les categories següents:

a) Lleure educatiu, amb diverses subcategories:

1. Formes promogudes —directament o indirecta— des d'institucions educatives formals. S'inclouen aquí les "activitats extraescolars" ofertes per les escoles, les AMPAs, els ajuntaments, etc. Les més habituals serien idiomes, esports i classes de reforç. Pel que fa a les motivacions de les famílies a l'hora de triar-les, ens trobem amb dos paradigmes que molt sovint apareixen barrejats: l'activitat *guarderia*, que serveix per conciliar el desajust existent entre la jornada laboral dels pares i la jornada escolar de l'infant, i l'activitat que pretén ampliar el currículum escolar tot oferint més continguts. En termes quantitatius, aquest tipus d'activitats estan molt fortament representades en l'ocupació del temps lliure dels infants i joves, especialment els dies lectius, un cop acabada la jornada escolar.

2. Formes privades, ofertes per escoles, acadèmies o clubs privats, desvinculats de les institucions escolars formals. Com la categoria anterior, són habitualment anomenades "activitats extraescolars". Poden estar associades a l'ensenyament de les arts (música, dansa, etc.), de l'esport, o d'altres tipus de disciplines. S'hi barreja la lògica mercantil amb la transmissió d'un coneixement i unes habilitats molt específiques. En l'elecció i pràctica d'aquestes activitats, el factor de la transmissió generacional i el factor identitari, de pertinença a una comunitat de la qual formen part les generacions anteriors i l'entorn social de la família, pot jugar un paper fonamental.

3. Educació en el lleure pròpiament. Activitats i organitzacions amb la voluntat explícita d'educar, transmetre uns determinats valors mitjançant l'aplicació d'uns mètodes pedagògics. Es pretén formar els infants i joves en un

sentit més global, més enllà de coneixements i habilitats específiques. Aquí incloem els agrupaments escoltes, els esplais i altres iniciatives, totes elles sense afany de lucre. Les activitats poden ser més o menys intensives, des d'activitats diàries entre setmana, a activitats de cap de setmana o en època de vacances escolars, amb la intervenció de professionals i/o voluntaris.

4. Formes autogestionades. El paradigma seria el centre social ocupat, i també s'hi inclourien equipaments públics la gestió dels quals ha estat cedida a entitats o associacions autogestionades.

b) Usos no institucionalitzats del temps lliure, que poden incloure:

1. Cura dels menors d'edat per part dels seus pares o d'altres adults responsables, dins de xarxes informals de parentiu, veïnatge o amistat.

2. Formes lliures de lleure amb el grup d'iguals i sense la tutela d'adults.

Per tal d'explorar aquestes manifestacions diverses de l'objecte d'estudi, i amb l'objectiu general d'oferir un diagnòstic general dels usos del temps lliure per part dels infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat, ens vam plantejar els següents objectius específics:

- Classificar les diferents modalitats d'usos del temps lliure o no lectiu en funció de criteris rellevants en el context concret de la ciutat.
- Recollir la perspectiva dels professionals que estan en contacte directe amb els menors d'edat a l'Hospitalet, i específicament la d'aquells professionals (agents de lleure) que intervenen directament en els usos del temps lliure per part d'infants i joves.
- Recollir la perspectiva dels menors d'edat pel que fa al seu temps lliure, tot prestant atenció a possibles diferències segons l'edat, el gènere, la procedència i la situació socioeconòmica.
- Recollir la perspectiva de les famílies i de la societat en el seu conjunt vers els usos del temps lliure dels infants i joves.
- Detectar les necessitats dels infants i joves en relació amb els usos del temps lliure, tot emfasitzant les carències i necessitats no satisfetes, els obstacles per a accedir als serveis existents per part de col·lectius específics, així com altres possibles problemàtiques associades.

Per fer-ho, vam recórrer a una metodologia de tipus etnogràfic, la concertació d'entrevistes, l'organització de grups focals i el desenvolupament de sessions d'observació i de passejades acompanyades pels barris de la ciutat.[IV] La indagació es va centrar en tres tipus d'interlocutors: els professionals i agents de lleure, els infants i joves, i les seves famílies.[V] En el cas dels infants i joves, es van delimitar tres fran-

ges d'edat diferenciades: la franja preescolar (3-5), la de l'ensenyament primari (6-12) i la del secundari (13-17)[VI] La taula següent recull els detalls de la metodologia etnogràfica emprada:

Fig. 2. Taula d'entrevistes i grups focals

	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Mares	- Dona de 38 anys (ocupació: [illegible]), amb dues filles de 15 anys i un fill de 10 anys. - Dona de 50 anys (nacionalitat de la República Dominicana), amb una filla de 14 anys. - Dona de 49 anys, amb un fill de 20 anys i una filla de 18 anys.	- Dona de 47 anys, amb un fill de 30 anys i dues filles de 25 - 11 anys. - Dona de 50 anys, amb un fill de 15 anys.	- Dona de 40 anys, amb una filla de 15 anys. - Dona de 43 anys, amb dos fills de 21 i 22 anys i dues filles de 15 i 8 anys. - Dona de 41 anys, amb dues filles de 21 i 24 anys i un fill de 18 anys.	- Dona de 35 anys, amb dos fills de 16 i 3 anys. - Dona de 42 anys, amb dos fills de 15 i 14 anys i una filla de 5 anys. - Dona de 45 anys, amb un fill de 7 anys.	- Dona de 39 anys, amb un fill de 14 anys i una filla de 6 anys. - Dona amb una filla de 9 anys. - Dona amb bessones de 6 anys.
Infants i joves	**Escola Joaquim Ruyra:** Un grup amb tres nenes i tres nens d'entre 11 i 13 anys. **Institut Pedralbes:** Un grup	**L'Estel:** - Un grup amb tres nenes i dos nens de 7 anys.	**Escola Patufet:** - Un grup amb quatre nenes i dos nens d'entre 7 i 8 anys.	**Institut Santa Eulàlia:** Un grup amb tres nens i dues nenes d'entre 13 i 14 anys. **Escola Pont de la Vianda:** Un	**Institut Apel·les Mestres:** Un grup amb tres nenes i dos nois d'entre 15 i 17 anys. **Escola Ausiàs March:** Un
	tres nens i dues nenes d'entre 12 i 14 anys.	- Un grup amb quatre nenes i un nen d'entre 12 i 14 anys.	- Un grup amb tres nens i dues nenes de 10 anys. **Institut Can Vilarama:** Un grup de quatre noies i un noi d'entre 16 i 17 anys.	grup amb tres nens i dues nenes d'entre 11 i 12 anys.	grup de 7 nenes d'entre 11 i 12 anys.
Professionals i agents de lleure*	- Una infermera auxiliar - Una coordinadora pedagògica	- Una educadora social i directora d'un espai	- Una treballadora social.	- Una professional de teatre	- Un professor i un tutor d'un institut - Un professional del poliesportiu - Una educadora social

*A més d'aquestes entrevistes, també se n'han fet a professionals que no operen a nivell d'un sol barri, sinó a tota la ciutat: una agent dels Mossos d'Esquadra, tres agents de la Guàrdia Urbana, un mediador comunitari i un tècnic dinamitzador de la FAPAC.

Aquestes dades qualitatives es van complementar amb altres d'obtingudes de fonts secundàries, així com amb la realització d'una petita enquesta exploratòria.[VII]

Finalment, l'heterogeneïtat dels diferents barris de l'Hospitalet va implicar la necessitat de controlar el factor geogràfic. Es van classificar els diferents barris d'acord amb variables socioeconòmiques i urbanístiques, alhora que es van identificar aquells que, per la seva condició peculiar, requerien una aproximació individualitzada. Atesa la impossibilitat de desenvolupar l'estudi a tots ells, se'n van seleccionar els cinc següents:

1) **El Centre**, com a mostra d'un barri amb un teixit associatiu fort i una població llargament arrelada.

2) **La Florida**, com a mostra dels barris de la zona Nord de la ciutat, molt densament poblats i amb poques zones verdes, receptors de població migrada extracomunitària durant les darreres dues dècades.

3) **Santa Eulàlia**, com a barri amb tradició associativa i molt pes demogràfic dins la ciutat, que recentment ha viscut un augment important de població, sobretot amb l'establiment de famílies joves.

4) **Bellvitge**, com a polígon residencial amb grans espais públics, construït per allotjar la població procedent de la migració espanyola els anys seixanta del segle passat, molts d'ells avui en edat de ser avis i àvies.

5) **Sanfeliu**, com a cas peculiar per la seva ubicació perifèrica, marcat per la presència d'infraestructures que actuen com a barreres físiques i socials, a la frontera amb Esplugues i Cornellà.

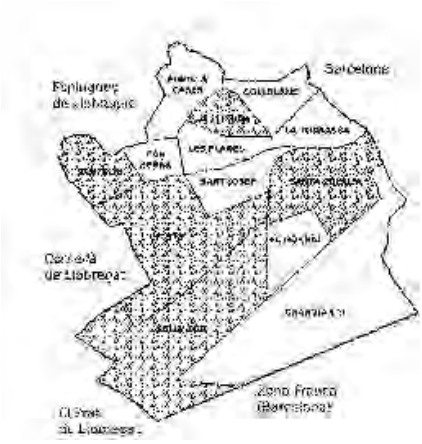

CONCLUSIONS DE L'ESTUDI: EL TEMPS LLIURE INFANTIL I JUVENIL A L'HOSPITALET

Com es veurà a continuació, el nostre estudi reprodueix en bona mesura els resultats obtinguts per investigacions prèvies dutes a termes en altres ubicacions de l'Estat, com els de Gaitán Muñoz *et al*., 2011, Fernández-García *et a*l., 2015 o Ferreira *et al*., 2015, esmentats més amunt. Una primera constatació feta a l'Hospitalet, però, va ser la necessitat de copsar una enorme diversitat de situacions. En funció d'aquesta, infants i joves fan usos molt diversos del seu temps lliure. Vam trobar moltes diferències per qüestions d'edat, però també en funció del nivell socioeconòmic de la unitat familiar, així com del capital cultural dels pares. Així, per exemple, vam veure com hi havia certs infants d'entre 6 i 12 anys que feien moltes activitats extraescolars, mentre que d'altres gairebé no en feien, sinó que sovint s'estaven a casa o passaven molt de temps al carrer.

En el context de crisi econòmica i treball precari que afectava —i encara ara afecta— moltes famílies, combinat per a certs grups socials amb la manca de xarxes familiars de suport mutu, es percebia un fort augment de les necessitats de delegar la cura dels infants durant el temps no lectiu. Des de les entitats de lleure educatiu i les AMPAs de les escoles s'intentava donar resposta a aquestes necessitats, encara que de manera limitada. Com a exemples d'aquesta resposta vam trobar els serveis d'acollida matinal i de recollida de les escoles, els casals d'estiu per als períodes en què les vacances escolars no coincideixen amb les vacances dels adults, les sessions de reforç escolar i l'ajuda diària amb els deures, etc.

Aquesta diversitat de pràctiques, alhora que es deriven de diferents circumstàncies socioeconòmiques, territorials i d'altres tipus, són, a més, resultat de l'existència de **diferents concepcions del temps lliure** infantil i juvenil per part dels diferents actors i sectors socials implicats. Aquesta diversitat de concepcions i d'expectatives implicades, conjugada amb certs determinants de tipus estructural com ara el poder adquisitiu, la disponibilitat de xarxes de suport o l'accés a informació rellevant, dòna peu a diferents usos, preocupacions i demandes en aquest àmbit. Alhora, especialment des de la posició dels professionals, certes concepcions i valoracions del temps lliure per part dels infants i especialment de les famílies es percebien com un obstacle a l'hora d'assolir uns usos més educatius, en un sentit ampli, d'aquest temps. Aquesta defensa del temps lliure com un temps en què l'infant no només ha de ser «guardat» o entretingut, sinó també educat i acompanyat en la direcció del seu desenvolupament com a persona, entrava en conflicte amb la realitat de moltes famílies que tenien necessitats no satisfetes —en l'àmbit de l'alimentació o l'habitatge, per exemple— viscudes pels seus protagonistes —i percebudes per la societat en general— com a més urgents.

A part d'això, l'estudi va permetre detectar un seguit de problemàtiques socials específicament associades a l'ús que els menors d'edat fan del seu temps no lectiu, però que tenen un abast més ampli en l'àmbit de l'organització familiar i del procés de socialització i desenvolupament integral dels fills i filles.

En el cas dels infants més petits, aproximadament fins que completen l'ensenyament primari, trobem un predomini de la preocupació al voltant de la **disponibilitat de temps per part dels adults per a tenir-ne cura**. L'accés a xarxes socials de suport i el grau i freqüència amb què les unitats domèstiques hi poden recórrer esdevé un factor clau. Específicament, la disposició dels avis i àvies a fer-se càrrec dels néts, en funció de la seva proximitat geogràfica, la seva disponibilitat de temps (el fet que estiguin o no jubilats) i el seu estat de salut, s'experimenta com un recurs valuós de cara a la gestió del temps no lectiu dels infants, tant durant els dies feiners com en els períodes de vacances escolars. En els casos en què aquestes xarxes inter-domèstiques són més febles i les possibilitats d'adaptar els horaris laborals dels adults a l'horari escolar dels infants són més minses, es tendeix a fer ús de serveis de caire social, com els oferts pels esplais, sovint amb la mediació de beques, les tardes dels dies feiners. A mesura que els infants creixen, les activitats extraes-

colars més específiques, sovint amb una orientació de caire més comercial, esdevenen també un recurs en aquest sentit, però la seva accessibilitat es troba molt determinada pel poder adquisitiu de les famílies. Les famílies pitjor situades econòmicament i socialment utilitzen l'estratègia de responsabilitzar els germans i germanes grans, sovint menors d'edat encara, de la cura dels més petits.

En el cas dels adolescents, entre les preocupacions al voltant del temps lliure cobren preeminència altres factors, més enllà del mer acompanyament adult durant els períodes de temps no lectiu. Per als propis joves, la **sociabilitat**, tant a través del contacte directe com per mitjà de les noves tecnologies, esdevé un element central, mentre que els adults tendeixen a veure el temps lliure dels adolescents com un terreny ambigu, alhora com una **oportunitat formativa** i com una **font de riscos** per a la seva integritat i bon desenvolupament. D'aquesta forma, a les entrevistes emergia una doble tensió. Primerament, la definició per part dels adults del temps no lectiu com un recurs que s'ha d'aprofitar per a l'adquisició de coneixements i habilitats —tant de cara a reforçar els aprenentatges escolars (a través de l'estudi i els deures quotidians i de l'assistència a classes de reforç) com en el de l'adquisició d'altres tipus de coneixements— entrava en conflicte amb la idea, molt present entre els joves i de vegades també en el discurs adult, del temps no lectiu com una **ocasió per al descans i l'entreteniment** no adreçat a cap objectiu concret. Aquesta tensió es feia molt evident, per exemple, en les negociacions sobre l'ús de les noves tecnologies amb finalitats no acadèmiques.

Una segona tensió és la que es produïa entre l'interès per evitar riscos i l'**adquisició d'autonomia personal** —en termes de poder decidir cada cop més com gestionen el seu propi temps— a mesura que els adolescents van creixent. El temps no supervisat dels joves, especialment a l'espai públic, es percebia doncs com una font de riscos, sobretot per part dels professionals en contacte amb el jovent més vulnerable a nivell socioeconòmic, així com per part de les famílies, que expressaven el seu neguit davant el desconeixement del que fan exactament els seus fills i filles tant al carrer com a les xarxes socials. A més, també en relació amb aquesta conquesta de l'autonomia, apareixia la voluntat per part dels joves de distingir els seus usos del temps lliure dels que en fan els infants més petits. Això els donava peu a formular demandes específiques que posaven en evidència les mancances de l'actual oferta de lleure educatiu adreçada a aquesta franja d'edat, i, més en general, de les condicions contextuals —com ara els equipaments i espais públics— en què s'inscriu el seu temps fora dels centres escolars.

L'estudi també va detectar un seguit de **factors de desigualtat** que resulten clau per determinar les visions i preocupacions al voltant dels usos del temps lliure dels menors d'edat. Entre aquests factors, destaquem la **dimensió socioeconòmica**, que fa que trobem diferències molt significatives entre famílies que ocupen diferents posicions socials i que tenen un accés diferencial a recursos econòmics, socials i culturals. En relació amb això, també emergien contrastos entre nuclis familiars amb diverses configuracions i graus d'inscripció en xarxes interdomèsti-

ques per les quals puguin circular recursos, suport mutu i informació sobre les opcions disponibles per gestionar la criança dels fills i filles. Aquest factor, l'**accés a xarxes** i l'**arrelament social** en l'entorn urbà més immediat (per exemple mitjançant la participació i l'associacionisme) permetien una organització més satisfactòria, amb més marge d'elecció, dels temps familiars. En connexió amb això, a més, les **condicions laborals** dels pares i mares i, entre elles, les oportunitats de conciliació de la vida laboral i familiar, també tenien un pes essencial.

Un altre factor significatiu va ser el **barri de residència** dins de la ciutat, ja que, junt amb els diferents perfils socioeconòmics de la població que hi ha, als barris trobem una oferta diferenciada d'educació en el lleure, en funció de la presència d'institucions i entitats educatives històricament arrelades, del paper més o menys actiu de les AMPAs, de la intervenció més o menys decidida per part de l'administració pública, d'una major o menor disponibilitat d'equipaments i infraestructures, etc. Si bé no es pot arribar a afirmar que el barri de residència sigui un determinant absolut, atès que vam recollir el testimoni d'infants i joves que es desplaçaven a altres barris per fer certes activitats, sí que es pot establir que existeixen importants condicionants geogràfics pel fet que els desplaçaments fora del barri encareixen i compliquen, per exemple en termes de cost econòmic i de necessitats d'acompanyament, els usos del temps lliure infantil.

BARRI	POBLACIÓ	POBLACIÓ 0-15 anys	DENSITAT POBLACIÓ	OCUPACIÓ HABITATGES	PERSONES ORIGEN VARIGUT	ASSOCIACIONS	CENTRES EDUCATIUS
Centre	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	1 ass. de veïns 8 AMPAs [illegible] esportiu 1 entitat jovent de lleure [illegible] 3 entitat social 1 ass. cultural	Públics [illegible] Concertats: [illegible]
Sarrià	6.317 h	1.176 h (32,67%) 0,21 infants/adult	7.334 h/km2	2.68	378	2 ass. de veïns 4 AMPAs 5 entitats esportives 1 entitat jovent de lleure 5 entitat social 1 ass. cultural	Públics: 2 CEIPs 1 institut Concertats: 1
Bellvitge	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible] 4 AMPAs	Públics [illegible]

Ponent							
Sta. Eulàlia							

A part dels factors geogràfics i socioeconòmics que generen desigualtat d'oportunitats, vam trobar també altres variables que generen diversitat entre les necessitats i aspiracions que han de ser satisfetes al llarg dels anys d'infància i adolescència, i que ho són en diferents mesures, per mitjà dels usos del temps lliure. Un primer factor, en aquest sentit, va ser **l'edat dels infants o joves** implicats. Els més petits, amb la necessitat d'acompanyament durant tot el seu temps no lectiu, comprometen l'organització del temps familiar, especialment en aquells casos en què no hi ha una mínima conciliació amb els horaris laborals. Més tard, a mesura que van creixent, els menors d'edat experimenten variacions pel que fa a les necessitats i gustos, la qual cosa no sempre es tradueix en un reajustament de la resposta que hi donen les famílies i la societat en general.

També vam trobar diferències en funció del **calendari**, amb un contrast fort entre les activitats i usos del temps lliure que es desenvolupen durant els dies lectius i els que es programen durant els caps de setmana i les vacances. Les estratègies per gestionar uns i altres períodes poden variar en alguns casos, per exemple amb un major èmfasi en les activitats extraescolars els dies de cada dia combinat amb el recurs a les xarxes familiars durant les vacances, mentre que, en altres casos, trobem famílies que depenen totalment dels serveis de recollida de l'escola, esplai diari, casals i colònies oferts per entitats de lleure educatiu amb una orientació social.

Per últim, tots els actors implicats en els usos que els infants i joves fan del seu temps no lectiu (els professionals, les famílies, els infants i joves mateixos) van manifestar expectatives i van expressar demandes concretes pel que fa a la **intervenció de l'administració pública** en un àmbit, el del temps lliure infantil i juvenil, que generava preocupacions i neguits en tots els casos, però molt espe-

cialment en el d'aquells infants i joves en situació de major vulnerabilitat social. Així doncs, tant entre els professionals com entre les famílies apareixen amb freqüència demandes relacionades amb l'accessibilitat econòmica de les activitats de lleure educatiu, mitjançant l'augment de les beques per als usuaris i les subvencions a les entitats, tot assolint la gratuïtat total en els casos de més necessitat. Entre els menors d'edat, i especialment entre els joves, es troben a faltar oportunitats per realitzar activitats específiques (com ara l'assistència als gimnasos, l'aprenentatge d'idiomes o el voluntariat), més enllà de l'oferta genèrica dels esplais, que es percep com a accessible però menys atractiva, i fins i tot com una font de certa segregació dels infants i adolescents becats respecte dels de classe mitjana.

També hi ha la percepció que es podria millorar l'accessibilitat del lleure educatiu amb una simplificació dels tràmits burocràtics de sol·licitud i inscripció, i una millor informació i difusió de l'existència mateixa de l'oferta, molt especialment entre la població d'origen migrant (per exemple mitjançant la col·laboració amb els oratoris musulmans). Una altra orientació de les demandes fa referència a la disponibilitat d'infraestructures i espais públics adients, una disponibilitat que es considera insuficient a les zones més densament construïdes i poblades de la ciutat. Aquests espais i equipaments s'haurien de dissenyar amb la participació dels col·lectius interessats i haurien d'incorporar elements i intervencions específicament adreçats a l'adolescència, incloent-hi la presència d'educadors de carrer, l'ampliació dels horaris dels patis oberts, millores en termes de seguretat, així com una revisió de la prohibició general de jugar a pilota als parcs i places, i una ampliació i redisseny de les sales infantils de les biblioteques. Tant els professionals com els mateixos infants i joves, en especial aquells que provenen dels barris més desafavorits, coincideixen a reivindicar més oportunitats per sortir de l'entorn urbà immediat en el seu temps de lleure.

Així mateix, es proposa una major inclusió de les famílies, tant amb una oferta més rica de lleure compartit amb els fills i filles, com amb programes de formació adreçats a pares i mares, en especial en l'àmbit de la gestió quotidiana de les noves tecnologies. Tot plegat amb la consciència, tant per part dels professionals com de les famílies, que les problemàtiques al voltant dels usos del temps lliure d'infants i adolescents van lligades a d'altres problemàtiques socials més àmplies com la conciliació entre les tasques productives i reproductives, o la greu deprivació material (insuficiència i irregularitat dels ingressos, deficiències de l'habitatge...) amb què viuen moltes famílies. Sovint, les urgències i mancances en aquests altres àmbits releguen les preocupacions pel lleure a un paper secundari.

En definitiva, bona part de les demandes suscitades en aquest estudi concorden amb la percepció socialment estesa que els usos diferencials del temps no lectiu per part dels menors d'edat són un àmbit de **visibilització** —per tant, un símptoma— i de **reproducció** —per tant, un factor causal— **de la desigualtat d'oportunitats** amb què creixen els infants de diferents sectors socials. Si bé és cert que garantir la provisió d'altres tipus de recursos «bàsics» —com l'alimentació, l'habitatge, els serveis es-

colars o sanitaris— es percep sovint com la tasca més urgent que ha d'emprendre l'administració pública, són molts els indicis que mostren el paper crucial d'un temps lliure de qualitat en la conformació i el desenvolupament de les persones.

(data de recepció: maig 2018; data d'acceptació: novembre 2018)

BIBLIOGRAFIA

ARAMBURU, Mikel (coord.); EZQUERRA, Sandra; GARCÍA, Daniel; VILLAPLANA, Laura; BADOSA, Jaume (2011). *Usos i polítiques d'espai públic a l'entorn metropolità de Barcelona. Estudi de casos a Bellvitge (l'Hospitalet) i La Pau-Lloreda (Badalona)*. Bellaterra, Barcelona: Àrea d'Espai Públic i Habitatge, Institut de Govern i Polítiques Públiques, UAB.

ARDERIU VENDRELL, Carme; CAMÓS CABECERÁN, Lluís (2011). «Història del Centre d'Estudis Joan XXIII», *Quaderns d'estudi,* 24.

ARRANZ, Carme; ROCA, Maria; ROGER, Àngels (1991). «Treball comunitari amb marroquins al barri de Santa Eulàlia", *Quaderns de Serveis socials,* 1, p. 61-65.

BARDELLA PONS, Francesc (2011). «Institut Provençana. Un centre de formació professional a l'Hospitalet», *Quaderns d'estudi*, 24.

BEJARANO, Gema; MARGARIT, Daisy (2005). «Alcances territoriales del fenómeno de la inmigración: el caso de l'Hospitalet», comunicació presentada al *7º Coloquio Internacional de Geocrítica* (Santiago de Chile, 2005).

BOFILL, Sílvia; LUNDSTEEN, Martin; SABATÉ, Irene; VERGARA, Irene (2016). *Informe final: usos del temps lliure entre els infants i joves de l'Hospitalet de Llobregat*, estudi encarregat per l'Observatori de la Infància de l'Hospitalet de Llobregat, enllaç: https://infancialh.cat/wp-content/uploads/2016/11/Informe_Estudi_Temps_lliure_OIH.pdf [consultat el 15-05-2018].

CARBONELL, Francesc (2006). *L'Omar i l'Aixa. Socialització dels fills i filles de famílies marroquines.* Vic-Barcelona: Eumo, Fundació Bofill.

CEDEÑO PÉREZ, Martha Cecília (2008). «Parque de les Planes: acción social y coexistencia urbana». *Quaderns d'estudi*, 20.

FERNÁNDEZ-GARCÍA, Ana; POZA-VILCHES, María de Fátima; FIORUCCI, Massimiliano (2015). «Análisis metateórico sobre el ocio de la juventud con problemas sociales». *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 25, p. 119-141.

FERREIRA DELGADO, Joao Paolo; POSE PORTO, Héctor; DE VALENZUELA BANDÍN, Ángela Lucía (2015). «El ocio cotidiano de los estudiantes de educación secundaria en España». *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 25, p. 25-49.

Gaitán Muñoz, Lourdes (coord.); Barcenas Viñas, Ana; Domínguez Pérez, Marta; Leyra Fatou, Begoña (2011). *Estudio sobre el ocio infantil en la Comunidad de Madrid*. Informe realitzat i publicat per l'Instituto Micropolix de Estudios de Ocio Infantil, Madrid.

Giliberti, Luca (2012). «Els joves dominicans de l'Hospitalet i el racisme: una recerca etnogràfica». *Quaderns d'estudi*, 26.

Ibáñez Figuera, Jordi; Bruno Blanco, Maria (2011). «Joves pel barri. Un projecte d'aprenentatge-servei a la Florida». *Quaderns d'estudi*, 24.

Margarit Segura, Daisy (2006). «La inmigración latinoamericana en l'Hospitalet de Llobregat: una mirada desde lo cotidiano». *Quaderns d'estudi*, 20.

Martori, Joan Carles; Hoberg, Karen (2008). «La segregació residencial de la població immigrant, una visió quantitativa». *Quaderns d'estudi*, 20.

Nacions Unides (1989). *Declaració dels Drets de l'Infant.*

Nacions Unides (2013). *Observació general núm. 17 sobre el dret de l'infant al descans, l'esplai, el joc, les activitats recreatives, la vida cultural i les arts (article 31)*. Comitè dels Drets de l'Infant, 17 d'abril.

Otero Vidal, Mercè (2011). «Memòries de mestres. Tal qual. Vint-i-cinc anys de professora en un institut de l'Hospitalet de Llobregat». *Quaderns d'estudi*, 3.

Pamies Rovira, Jordi (2008). «L'escolarització de fills i filles de famílies marroquines a l'Hospitalet». *Quaderns d'estudi*, 20.

Pichel Blanco, Berta L. (2011). «Breu història del col·legi Tecla Sala (1957-2007)». *Quaderns d'estudi*, 24.

Reynoso Cano, José Manuel (2011). «Una història que es repeteix». *Quaderns d'estudi,* 24.

Save the Children (2013). *2.826.549 razones. La protección de la infancia frente a la pobreza: un derecho, una obligación y una inversión.*

Síndic de Greuges (2013). *Informe sobre els drets de l'infant.* Desembre.

Síndic de Greuges (2014). *Informe sobre el dret al lleure educatiu i a les sortides i colònies escolars*. Juny.

Síndic de Greuges (2014). *Informe sobre els drets de l'infant. 25 anys de la convenció: principals reptes pendents*. Novembre.

Síndic de Greuges (2015). *Informe sobre els drets de l'infant. Les 30 propostes clau*. Desembre.

Solana Solana, Miguel (2008). «Introducció». *Quaderns d'estudi,* 20.

Tovar, María Isabel (2009). «Mujeres peruanas, ciudadanas de l'Hospitalet». *Quaderns d'estudi*, 21.

Trayner, María Pau (2012). «Memòries de mestra en un institut de formació professional de l'Hospitalet: el Pedraforca». *Quaderns d'estudi,* 26.

NOTES

I. L'informe complet es por consultar a:
https://infancialh.cat/wp-content/uploads/2016/11/Informe_Estudi_Temps_lliure_OIH.pdf

II. A més, a l'«Observació» es constaten les dificultats específiques amb que es troben els infants pertanyents a col·lectius desafavorits (les nenes, els infants pobres, els infants amb discapacitats, els membres de minories...) de cara a fer efectiu aquest dret.

III. Segons el Síndic, tot i que s'han mantingut o incrementat els recursos destinats a determinats programes adreçats als infants socialment més desfavorits (centres oberts, ajuts per a casals de vacances, etc.), el Departament d'Ensenyament, per exemple, ha suprimit les subvencions adreçades a les associacions de mares i pares dels centres i als ajuntaments per fomentar les activitats extraescolars i els serveis de lleure (projectes d'escoles obertes, etc.) i l'accés d'infants en situació socioeconòmica més precària o ha reduït la dotació dels plans educatius d'entorn, la qual cosa ha debilitat alguns programes d'acompanyament a l'escolaritat.

IV. Durant tot el procés de recerca vam comptar amb el suport del Consell Assessor de l'Observatori de la Infància i la Xarxa d'Observadors del mateix Observatori, formada per professionals que estan en contacte amb la infància a la ciutat. Aquests ens van proveir contactes amb professionals i agents de lleure. Així mateix, les escoles, instituts i entitats de lleure van facilitar el contacte amb famílies i també van col·laborar amb l'organització dels grups focals, prèvia autorització de les famílies, en espais i temps escolars.

V. Cal destacar que només vam aconseguir parlar amb mares. Aquest fet, que d'entrada pot semblar una limitació pel que fa a la representativitat de les veus recollides, és alhora un símptoma del fort biaix de gènere que existeix en la distribució de les tasques de cura dels menors d'edat, incloses les responsabilitats relacionades amb l'organització del seu temps no lectiu. Podem deduir, doncs, que les mares no només passen més temps amb els fills i filles, sinó que també estan més involucrades en la planificació del seu temps de lleure.

VI. D'aquestes, es va considerar que només la segona i la tercera es prestaven a l'organització de grups focals, mentre que la informació sobre els infants més petits es va obtenir a través de les famílies.

VII. L'enquesta es va administrar online a 194 infants i joves de la ciutat. Els resultats de la mateixa no s'inclouen en aquest article, donat que la seva finalitat era més exploratòria que conclusiva. Es poden trobar a l'informe final de l'estudi, disponible al web de l'Observatori de la Infància. (vegeu nota I).